

Iagttagelse, en mundtlig overleveret Tradition eller lignende, egner de sig jo ikke til Offentliggørelse, inden de er samlede og bearbejdede; men da var det en Opgave for Dansk Historisk Fællesforening at samle dem, og naar Materialet bliver tilstrækkelig fyldigt at give dem den rette Bearbejdning, hvor der da haade bliver Tale om Løsning af historiske, arkæologiske, geologiske, geografiske og tekniske Spørgsmaal.

Hensigten med disse Linjer har været at vække Interesse for en efter min Mening meget vigtig Opgave, der er saa omfattende, at en nogenlunde fyldig Løsning ikke kan ventes at foreligge i en overskuelig Tid, uden at man formaar alle Interesserede, der i Embeds Medfør eller for deres Fornøjelse færdes rundt i Terrainet, til at have Opmærksomheden henvendt paa disse Ting, eller dem som ved Studier finder Optegnelser, gamle Kort, Regnskaber eller lignende, der kan fortælle noget af Interesse for denne Sag, til at gøre Optegnelser derom og godhedsfuldt henlede den historiske Fællesforenings Opmærksomhed derpaa. Naar jeg hidtil har talt med nogen om Sagen, har jeg altid mødt stor Interesse, og det er derfor mit sikre Håab, at min Tanke maa faa en god Modtagelse og føre til gode Resultater.

STEDNAVNEUDVALGETS KONTOR.

Af Gunnar Knudsen.

Stednavneudvalget, hvis Virksomhed tidligere har været omtalt her i »Fortid og Nutid«, har i flere Aar levet under mindre gode Pladsforhold. Udvalget havde i Matrikulsarkivet velvilligt faaet overladt Arbejdsplads og Reolplads, men de stadig voksende Samlinger maatte magasineres i Pakker, og det blev mere og mere besværligt at benytte dette Stof.

Allerede i 1915 begyndte Udvalget derfor at virke for at faa indrettet et særligt Lokale til Arbejdet med Stednavnene.

Hertil blev udset et Par Værelser i den Harsdorffske Bygning mellem Rigsarkivet og det gamle Tøjhus, og Udvalget fik Krigsministeriets Tilladelse til at lade anbringe en Dør ud til Tøjhusporten. Rigsarkivet viste os den Velvilje at overlade os Lokalerne, og til Gengæld skal vore Samlinger, naar Udvalget opløses, overgaa til Rigsarkivet.

I Foraaret 1917 blev Lokalernes Indretning foretaget, og den 3. Juli fandt Indflytningen Sted. Efter Sommerferien aabnedes Kontoret, og nu arbejder vi der daglig i Tiden 12—4. Jeg skal nu gøre Rede for, hvad vi har samlet.

Stednavneudvalgets første praktiske Opgave er at forberede en ny ministeriel Retskrivning af vore Stednavne, da der paa dette Omraade hersker stor Usikkerhed. Men tillige skal Udvalget forberede en videnskabelig Behandling og Udgivelse af det danske Stednavnestof, i Lighed med, hvad der er foretaget i Norge og Sverige. I Norge foreligger Værket »Norske Gaardnavne« nu omtrent afsluttet i et Værk paa en Snes Bind, og i Sverige har den kgl. Ortnamnskomité omtrent tilendebragt Udgivelsen af Älfsborgs Län, med et Bind for hvert Herred, og Arbejdet fortsættes over andre Dele af Sverige, men vil nu fremtidig blive simplificeret noget af Hensyn til Bekostningerne og Varigheden. Älfsborgs Län har hidtil kostet over 120,000 Kr., og taget 16 Aar.

For at afgøre Retskrivningsspørgsmaalet behøves der Oplysninger om, hvordan man tidligere har skrevet de forskellige Navne, og hvordan de udtales paa Stedet, og de første Aars Virksomhed har derfor haft til Formaal at tilvejebringe dette Stof i det for Retskrivningsspørgsmaalet nødvendige Omfang, idet vi samtidig har lagt Grundlaget til den store Navnesamling, der helst i Fremtiden skal gøres til Genstand for Behandling og Udgivelse til videnskabeligt Brug.

Grundlaget er den *topografiske Samling*. Den findes nu let tilgængelig i ca. 150 Arkivkasser, en Kasse for hvert Herred. Stednavnenes Skriveformer er opførte paa Kwartblade, trykte og linierede Blanketter. Hvert Sogn ligger i et særligt Læg, og i dette Læg findes en Hovedliste for hvert Ejerlav, og desuden

Tillægslister for Navne paa enkelte Beboelser, Naturnavne, Navne paa Møller og Broer, og Vangnavne indenfor samme Ejerlav. Paa Listerne er opført Navneformerne fra Matriklerne 1844, 1664 og 1688, samt fra et Ekstraskattemandtalt fra omkring 1610. Derefter følger Navneformer fra Kortene, de forskellige Generalstabskort, Videnskabernes Selskabs Kort, Mansas Kort m. m., og fra Bøger som Postadressebogen, Danske Atlas, Trap o. fl., suppleret med Generalstabens Optegnelser, som hidrører fra Opmaalingerne, endelig følger Navneformerne fra de middelalderlige Kilder.

Samlingen kan stadig forøges ved Indskydning af nye Blade, og Ordningen er sikret derved, at hvert Blad bærer sit særlige Sognummer, de samme Numre, som anvendes i Dansk Folkemindesamling, og er aftrykte i »Festskrift til H. F. Feilberg«, 1911. Selv om et Blad udtages af sin Sammenhæng, kan det med Lethed bringes tilbage igen blot efter sit Nummer.

Den topografiske Samling mangler endnu en betydelig Del af det middelalderlige Stof; for Sammenhængens Skyld har det været nødvendigt at begynde med den nyere Tid og gradvis gaa tilbage, og de middelalderlige Former kommer derfor sidst paa vore Lister. For at faa dette Stof udtømt har det været nødvendigt at gaa rationelt til Værks. Det middelalderlige Brevstof foreligger jo trykt i et meget stort Antal Bøger, vi savner det sammenfattende danske Diplomatarium. Vi har derfor til Brug i Stednavneudvalget dannet os selv et saadant.

Dette *danske Diplomatarium* er tilvejebragt paa Grundlag af den udtømmende Fortegnelse over danske Diplomer, der forefindes i Regesta diplomatica Danica og i Erslevs Repertorium, og er foreløbig ligesom Repertoiret ført op til 1450. Paa store Kvarthblade har vi opklæbet de Dokumentuddrag, der findes i Regesta, og dertil føjet de derhen hørende Bemærkninger i Repertorium, altsammen i opklæbede Udclip, og det har derfor været nødvendigt at ituklippe 2 Eksemplarer af disse Bøger. De Dokumenter, der for første Gang er trykt i Repertorium, er blevet opklæbede paa særlige Blade. Dette udgør saa Rammerne

for Udvalgets Diplomatarium. Men i de fleste Tilfælde har vi herved kun faaet et Dokumentuddrag, og i anden Omgang har vi ituklippet en Mængde Bøger, hvori der er trykt Dokumenter, og opklæbet disse paa de Blade, hvorpaa i Forvejen Uddraget var anbragt. Derved naaede vi at faa alle de betydeligste Dokumenter. Men tilbage bliver en hel Del, som er trykt i Bøger, der er vanskelige at faa fat paa til Udklipning, eller som er altfor kostbare til at ødelægge, og dette gælder navnlig de mange tyske, norske og svenske Diplomsamlinger, hvori der findes Dokumenter, der lejlighedsvis nævner Danmark og danske Forhold. Alle disse gennemgaas derefter, og i Stedet for at udklippe, nøjes vi med at notere danske Sted- og Personnavne paa det tilhørende Blad under det opklæbede Uddrag.

Det saaledes tilvejebragte Diplomatarium er ordnet kronologisk og henstaar i ca. 70 Arkivkasser. Som det vil ses, indeholder det de fleste danske Dokumenter i Aftryk, og en Del mere periferiske Ting i Uddrag med Tilføjelse af alle de forekommende danske Person- og Stednavne. For Oversigtens Skyld er alle Stednavne understregede med rødt, og i Dokumenterne tillige alle Personnavne med blaåt.

Det næste Skridt er at faa overført Stednavneformerne fra Diplomatieret til den topografiske Samling. Det har vist sig at være for besværligt at foretage dette uden et Mellemlid, og som saadant har Udvalget indrettet et *Kartotek*. Stednavneformerne udskrives paa Sedler, der ordnes alfabetisk, og herved faar vi efterhaanden en vis mekanisk Orden i Navneformerne, saa at Indførelsen i den topografiske Samling kan ske paa én Gang uden den Mængde Spring, som en successiv Indførelse vilde medføre.

Der findes baade hvide og gule Kartoteksedler. De hvide anvendes ved Dokumenter, der er bevarede i Original, og hvis Skrivemaade derfor er særlig værdifuld for Stednavneforskningen, og de gule ved Afskrifter. Der tilføjes da paa Sedlens Fod til højre en Bemærkning om, hvor gammel Afskriften er. Paa Sedlerne skrives iøvrigt kun Stednavneformen samt Datoen. Da vi har et fuldstændigt Diplomatarium ved Haanden, kan vi nøjes

med at citere f. Eks. *Calundeborgh 8. Dec. 1411*, i Stedet for yderligere at anføre Trykkestedet »Kirkehistoriske Samlinger 3. Række, III Bd., Side 376«. Paa Sedlens Fod til venstre skrives Oplysninger om, hvor Stedet ligger, Sogn og Herred, for saa vidt det efter Sammenhængen lader sig bestemme.

Kartoteket er anbragt i et Skab med 42 Skuffer, der hver kan rumme ca. 4000 Sedler, men det er dog langt fra fyldt endnu. Uagtet vi mangler mange Sedler endnu, kan Kartoteket dog allerede gøre stor Nytte. Det er en daglig Begivenhed, at man i et Dokument kan træffe et Stednavn, som ikke kan bestemmes efter Sammenhængen. Men naar Sedlerne skal ordnes, viser det sig tit, at vi i Forvejen har en eller flere andre Sedler med samme Navneform, og ved fornyet Sammenligning vil Stedet da ofte kunne bestemmes med en til Vished grænsende Sandsynlighed; med andre Ord, Sedlen gaar paa Plads af sig selv i Kartoteket. Mange Udgivere af Diplomer har til Tider været uheldige i deres Bestemmelse af Stednavnene, og Kartoteket har allerede bragt mange Berigtigelser paa disse Omraader eller givet Svaret, hvor Udgiveren har maattet melde Pas. Denne Seddelsamling, der ellers kun er beregnet som Gennemgangsled til den topografiske Samling, har derved vist sin Eksistensberettigelse, ogsaa fordi der trods alt vil blive en betydelig Rest af Sedler, der ikke med Sikkerhed lader sig indordne topografisk.

Hidtil har vi udskrevet alle Landsbynavne i det egentlige Danmark, medens vi med Købstadnavnene har holdt os til et Udvalg, for ikke at faa flere Skuffer fulde af Navne som Roskilde og Ribe. Men i Diplomatariet er alle de Stednavne, som findes paa Sedler, særligt mærkede, saa ved en fornyet Gennemgang vilde vi kunne udskrive Stoffet komplet. Hvis dette bliver gjort, vil det betyde, at vi her har Register — alfabetisk ordnet — til Middelalderen, og det vil kunne blive af stor Betydning for det historiske Studium. Allerede nu kan det anvendes; vil man vide, hvor en eller anden Landsby omtales i det middelalderlige Stof, kan det oplyses gennem Kartoteket i Forbindelse med vort Diplomatorium. Af endnu større Betydning vilde Registret blive, om det ogsaa medtog Personnavnene,

men disse burde saa anbringes i et særligt Kartotek — der i Omfang vilde blive flere Gange saa stort som Stednavnekartoteket. Det vilde være overordentlig værdifuldt at have det, men det ligger jo lidt udenfor Stednavneudvalgets nærmeste Opgave, naftet et saadant Personnavnekartotek ogsaa vilde være af den allerstørste Betydning for Forskninger om Stednavnenes Betydning og Historie, for mangfoldige olddanske og middelalderlige Personnavne er indgaaet som Led i Stednavne.

I Kartoteket findes foruden Navnesedlerne fra Diplomatariet ogsaa Sedler fra middelalderlige Jordebøger, fra Arkivregistraturer o. lign. Hensigten er at faa alt middelalderligt Navnestof samlet paa dette Sted.

Ligesaa nødvendige for Stednavnestudiet som de ældre Stavemaader er *Optegnelser om Navnenes Udtale* paa selve Stedet. Og hvor Opgaven i første Række er at tilvejebringe Stof til en Revision af Retskrivningen, kan disse Oplysninger ikke undværes; Skriveformen maa ikke afvige for stærkt fra Udtaleformen, i saa Fald bliver Navnet let ukendeligt. Der har da lige fra Stednavneudvalgets Oprettelse været lagt stor Vægt paa Lydskrivning af Stednavne. Allerede i det første Arbejdsaar (1912) lydskev Dr. Ussing Stednavnene i Brusk, Elbo og Holmans Herreder og A. Larsen Dele af Bornholm, og mindre Prøvearbejder blev foretaget; i 1913 blev der arbejdet i Roskildeegnen af G. Knudsen og i Ringkøbingegnen af Mag. H. Sandvad, senere i Præstø Amt (G. Knudsen) og Vejle Amt (Lærer J. J. Ravn). I Begyndelsen lagde vi Generalstabens Maalebordsblade til Grund og søgte at faa lydskrevet alle de der forekommende Navne, og endvidere at opspørge alle andre — brugelige eller halvglemte — Navne, som kunde findes, Naturnavne, Marknavne, Beboelsesnavne og hvad det nu kunde være, optegne dem og indføje dem paa Kortet. Med andre Ord, der skulde søges til Bunds. Men det viste sig at gaa ret langsomt paa denne Maade, og vi blev af Hensyn til de praktiske Opgavers Krav til os nødsagede til at forlade denne Fremgangsmaade og tage fat paa anden Vis. I 1916 paabegyndte Udvalget en Indsamling, der kun omfattede alle de »betydeligere« Navne, og

som Grundlag benyttedes 3die Udgave af Trap's Danmark. Alle de Stednavne, som forekommer der, blev udskrevet i Herredshefter, og disse Hefter blev brugt til Optegnelser. I 1916 fik vi udsendt 15 Medarbejdere, i 1917 havde vi 10, og dermed naaede vi Landet igennem, fik det »skummet«, som vi kalder det. I dette store Arbejde har Udvalget haft en fortrinlig Hjælp især af Studerende, som anvendte deres Sommerferie paa at berejse Landet og af Interesse for Sagen udførte det store Arbejde for os mod en ringe Godtgørelse, men ogsaa andre meldte sig til Tjeneste; Medvirkning blev ydet af følgende: stud. mag. Svend Aakjær, stud. mag. S. K. Amtoft, stud. mag. Erhard Bach-Nielsen, Lærer N. P. Bjerregaard, Dr. phil. Viggo Brøndal, stud. mag. Anton Dein, stud. mag. Knud Hansen, Adjunkt H. M. Jensen, stud. mag. Knud Jensen, stud. mag. Peter Jensen, cand. mag. Gunnar Knudsen, Dr. phil. Marius Kristensen, Læge L. Lund, stud. mag. Holger Madsen, cand. mag. N. C. Nielsen, stud. mag. Helge Nielsen, stud. mag. Johs. Pedersen, Lærer J. J. Ravn, Lærer E. Skovrup og Dr. phil. Henrik Ussing.

Resultatet af denne Indsamling er blevet et Stof, som vil være tilstrækkeligt til Løsning af Spørgsmaalet om Stednavnernes Retskrivning, da man jo her kun vil faa at gøre med de større Navne, men det er dog nødvendigt, at den efterfølges af en dybtgaaende, omfattende Undersøgelse til videnskabeligt Brug, vi bør jo før jo hellere se at faa optegnet de uddøende Natur- og Marknavne paa Stedet, men denne Opgave kan Stednavneudvalget ikke i Øjeblikket magte. Her er dog et Omraade, hvor noget kan udrettes ad frivillig Vej. I Aarenes Løb er der saavel til Dansk Folkemindesamling som til Stednavneudvalget blevet indsendt mange Stednavneoptegnelser; mange, som har siddet inde med særlig indgaaende Navnetraditioner for et bestemt Omraade, har optegnet deres Viden, maaske suppleret med andres, indføjjet Navnene paa et Kort og indsendt det; af saadanne Meddelelser har vi ikke saa ganske faa, og de er af meget stor Værdi, selv om de ikke er skrevet med Lydskrift; blot Optegnelsen gengiver Udtalen saa nær som muligt med al-

mindelige Bogstaver, vil Stoffet være udmærket brugbart. De, der saaledes i Sagens Interesse og af Kærlighed til Stedets Minder har følt sig kaldet til at gøre en personlig Indsats, har ofte bragt fortrinlige Oplysninger og ikke sjælden saadanne, som en Besøgende vanskeligt vilde kunne finde frem, selv ved en indgaaende Undersøgelse.

Lydskriftmaterialet findes indordnet i den topografiske Samling.

Svarende til den topografiske Samling med dens Ordning i Herreder og Sogne er der paabegyndt en Kortsamling, hvori der findes Kort over hvert Sogn for sig, udskaaret af Generalstabens Maalebordsblade og opklæbet samlet paa et Blad. Saadant Materiale forefindes dog endnu kun for fire Amter, men iøvrigt rummer Stednavneudvalgets Kortskab en meget stor Samling af Generalstabens Kort, af danske Søkort, litograferede Matrikelskort, en Del norske og svenske Kort m. m.

Det, der ved Oprettelsen af Stednavnekontoret er tilsigtet, er at faa et Arbejdslokale for Udvalget, hvor hele det nødvendige Materiale af Samlinger, Bøger og Kort er til Stede, med andre Ord et Laboratorium, — et »toponomisk« Laboratorium, for at tale lidt Græsk — hvori Kontorets Medhjælpere til daglig kan arbejde, og hvor Udvalget kan mødes. Det er det første i sin Art i hvert Fald i Norden; end ikke den svenske Kgl. Ortnamns-kommittéen har sit eget Kontor. Det burde egentlig være saaledes, at alle frit kunde faa Lejlighed til at benytte disse Samlinger og arbejde paa egen Haand i hele Stoffet, men Pladsforholdene er ret indskrænkede; vi raader kun over fire Arbejdspladser, og de maa reserveres for Medarbejderne. Indtil videre vil Kontoret derfor ikke i den Forstand blive gjort offentligt tilgængeligt. Adgang til Benyttelse af Samlingerne kan kun faas ved Henvendelse til Formanden, Hr. Departementschef Frantz Dahl, men alle, der er interesserede i Stednavnestudier, skal være velkomne, om de vil se Samlingerne, og Udvalget besvarer gerne Forespørgsler om Stednavne og yder beredvillig Hjælp ved Navngivelse af Gaarde, Huse o. lign. (Adresse: Stednavneudvalget, Tøjhusporten, Kbh. K.). Fast ansat ved Stednavne-

udvalget er Sekretæren cand. mag. Gunnar Knudsen, og Dr. phil. V. Brøndal, og siden Kontorets Oprettelse har følgende Medarbejdere hjulpet til i det daglige Arbejde: stud. mag. Svend Aakjær, stud. mag. S. K. Amtoft, stud. mag. Ernst Frandsen, stud. mag. Knud Jensen og stud. mag. Peter Jensen. Oberstløjtnant F. Bennike har besørget Afskrivningen af Generalstabens Materiale.

Stednavneudvalget vil sætte Pris paa at faa tilsendt Artikler og Avisudklip om Stednavne fra ældre og nyere Tid, og alle Oplysninger, som giver Bidrag til Forstaaelsen af Stednavne, især af de yngre Navne, hvis Oprindelse til Dels erindres endnu, modtages med Tak.

DANSK FOLKEMINDESAMLING.

Årsberetning 1916—18.

Dansk Folkemindesamling ledes for Tiden af to Arkivarer, Cand. mag. Grüner Nielsen og Mag. art. Hans Ellekilde. Denne sidste overtog den Stilling, der var bleven ledig ved Magister Thomas Bangs Overgang til Rigsarkivet 1. Februar 1917. — Et stort Tab for Folkemindesamlingen var Professor *Axel Ollriks* Død d. 17. Februar 1917. Det var ham, der i 1904 gav Stødet til Samlingens Oprettelse, og siden da var dens Leder; han har grundlagt dens Ordningssystem og ved sin ansproende Kraft bragt et overmaade betydeligt Folkemindemateriale til Veje. Ved Aabningen af hans Testamente viste det sig, at han havde betænkt den Samling, som han havde offret saa meget af sit Arbejde og sine Tanker, med rundelige Gaver. Han har testamenteret Dansk Folkemindesamling 1) sin videnskabelige Bogsamling, ca. 2000 Bind. 2) Forfatterretten til sine videnskabelige Arbejder, baade udgivne og uudgivne. 3) sine efterladte Haandskrifter og Optegnelser. Desuden skænkede han sin Ejendom »Gammelbo« ved Søllerød Sø og Hovedparten af sin Formue til det Svend Grundtvigske Legat paa Betingelse af, at